

Fitxa per la Foiospèdia / Arxiu de memòria popular

Nom/Cognom	Rosa Rausell Carceller
Data de naixement	1922
Títol	<i>Rosa Rausell, dona treballadora, família de músics</i>
Categories	Dona, postguerra, treball, música,
Data i lloc de l'entrevista	Dijous 15 d'octubre de 2020, ca l'entrevistada
Equip entrevistador	Etnograma (Laura Yustas, Nelo Vilar)
Enllaç	https://youtu.be/vSNF1zTsQLQ
Extracte	https://youtu.be/bZjJo0s6ex4

Vam arribar a Rosita Rausell per recomanació de Patrícia Barrachina, a qui vam conèixer entrevistant a [Fernando](#), son pare. No ens enganyava: ens va seduir la humanitat d'esta dona valenta i discreta, amb qui vam estar tot un matí en companyia de la seua filla Luisa i el seu gendre Alejandro. Haguérem pogut continuar indefinidament escoltant-la, coneixent el relat d'una època difícil i de la seua peculiar família, músics lligats a la festa popular de les nostres comarques, des d'algunes generacions abans i continuant amb la seua filla, la tristament desapareguda Rosa Xirivella -homenatjada a les festes de 2020- o el seu net Dídac. Es van quedar moltes coses pendents, per exemple la donació de l'estructura i la trona que s'utilitza a la festa de l'Obreria, que va fer el seu marit. Segur que tindrem ocasió de seguir xerrant.

Sinopsi

La *tia* Rosita Rausell Carceller (1922) ens fa un relat de dona treballadora des de molt menuda: passejant xiquets de familiars, de "tiraoreta" en el magatzem de taronja o a la Jutera, i després duent endavant la seua família; una família singular de moltes generacions de músics que van creuant-se amb altres històries (per exemple la de la música popular a la base de la Societat Musical).

Transcripció

Bueno, mos té que dir com li diuen per a que quede ahí...

Rosa Rausell Carceller.

I l'any de naixement mos ho pot dir?

En el... ai, calla. En el 22.

En el 22! Ah pues. Vamos, és major.

Ah, sí sóc major! Clar que sóc major!

Pues està molt jove, està molt bé.

Gràcies a Déu sí. Tot lo que he patit... ara estic traguent...

Una vida molt llarga.

La vida llarga i bé, no me vull queixar, no. Gens ni miqueta.

Vosté haurà conegut quasi fer l'escola, no?

No.

Bueno, per poquet.

No. Quan jo aní ja n'anaven de més majors. Sí. Jo alcomencí a anar, después me n'aní amb uns tios. Igual estava en Estivella que estava en les Valls. I allí pues... jo què vaig adependre? Pues poca cosa.

Ja. Escola poc entonces.

Sí.

Clar, clar.

Res. Jo cuidava dels xiquets, jo era allí l'ama i au.

Els seus pares són d'ací de Foios?

Mon pare de Vinalesa.

I sa mare d'ací.

Ma mare de Foios.

Tenien un malnom de família, un apodo?

Si teníem un apodo? Pues sí, "les Nises" mos dien. Perquè a m'abuelo li dien Dionisio. Dionisio Carceller. Que Carceller n'hi han molts ací. N'hi han a muntó: Dionisio Carceller. Al meu sogre li dien Leonardo Xirivella, que tampoc n'hi han. Xirivelles només estem que mosatros. Bueno i uns atres cosins que...

Sí, de la família.

Sí. I mira, aixina hem anat anant.

Entonces vosté amb 9 anys ja se'n va anar a treballar?

Jo? A fer faenes. Sí senyor. No tenia més remei. I si te donaven un esmorzaret... millor.

Entonces había poco. Mos vingué la guerra ditxosa, que mos arrematà.

Clar, vosté ja era fadrina quan va vindre la guerra.

Ai, ja amb 14 anys, que és quan me posí a anar a la Jutera, que als 14 anys entràvem i jo als 14 anys ja treballava... en "La Jutera Española", que era una fàbrica de sacs.

I hasta quan va estar allí? Hasta quan?

No sé si varen ser nou anys... huit o nou anys... no me'n recorde.

[Filla] Un poquet més, nou – déu anys. Déu anys o per ahí estaria treballant.

Però hasta que se va casar o va ser antes? No va ser sense casar-se?

Ah, sense casar-me.

No, no. Vull dir, s'ho va deixar perquè anava a casar-se?

Claro.

Clar, era lo normal.

És que jo me posí amb la mare del meu home i visquérem molt bé, gràcies a déu, les meues cunyades m'han volgut molt. I ara queden les nebodes i tamé me volen, no sé si seré mala o bona.

Bueno i com... entonces va anar molt poquet a escola.

Molt poquet. Si jo me n'anava a per els xiquets en Estivella que anaven a les monges i quan acabaven dels xiquets les monges a agranar i jo la primera que agarrava la granera. Hala, a ajudar-los. Perquè els xiquets havien de crusar la carretera i no els deixàvem anar. I mira.

I com recorda l'escola? La recorda com algo bonico o...

Per l'escola...?

Com recorda la escola?

Ah, jo... molt bonica.

Sí, li agradava.

Sí. [5 min.] Tenia la mestra de veïna.

No hi havia molt de palo entonces.

No, no pegava tampoc esta senyora. Doña Luisa li dien. No.

Doña Luisa.

Doña Luisa Ferrandis.

Mare meua, memorieta...

Doña Luisa Ferrandis. Una germana que duia que no estava bé.

[Filla] Mare, diga-los... quan vosté estava en l'escola que fèieu labors, què li preguntà doña Luisa?

Ah, pues me dijo que...

[Filla] En valencià, en valencià.

... portara un pedacito de tela i resulta que jo apleguí amb el trosset de tela... dice "ay, esta no, ya hablaré yo con la tía". Pues nada, estábamos de vecindario. I dic "molt bé". I aplegue i jo me calfe el cap, jo dic... "ací tinc que estar jo mirant totes lo que fan?". Saqué la tela i tot era medir, i tot era medir. I tot era medir, i me diu "Rosita, ¿qué haces?" I jo tota pagà le digo "un mocorito!" Jo deia que li feia un mocorito [risses].

[Filla] Que encà el té el mocaoret per ahí, el té.

La seua era una família de músics.

Músics, sí. Dolçainers. El meu sogre ja era dolçainer. I els xicons tocaven el tabal hasta que deprengueren la dolçaina. El meu home i el meu cunyat. I después mamprengueren a tocar les xiquetes. Aquella major [Rosa Xirivella] debutà en Almàssera. Dia Sant Joan, que era el patró dels xiquets, i debutà allí. I per cert que anava un cosí germà d'ella que tamé sabia, tota la provessó se posa a ploure. Però vamos, continua la provessó i... perquè anàrem a vore-ho, una cunyà que jo tenia, la dona del meu cunyat, i anàrem a vore-ho, la debutació del tabal. I el topetem; jo dic "tu què fas ací? -Jo me n'he vingut per si a vegades la xica s'arrepentix que no vol tocar pues m'agarraré jo". I vamos, acabà la provessó, plovent i tot.

Clar, ells se llogarien per tota la contornà.

I después esta més xicoteta [Ma Luisa]... Què se llevaveu?

[Filla] 19 mesos.

19 mesos. I tamé deprengué.

[Filla] Jo a on vaig debutar? A on va ser la meua primera, mare, a on va ser? Jo a on vaig...?

En Albalat. Tenien el tocaor buscat, que venia totes les nits a dependre i va i ixé dia fa tard i no ve. No volgué vindre. Quico. Però en acabant sa mare els obligà que totes les nits havien d'anar a ensenyar, i venien, venien. I al no vindre diu "va, papà, a vore si jo m'aclarisc", conque justet. La casa era gran, feien el pasacalle amunt i avall, hasta que deprengué tot. Ne tinc una que ixa no volgué ni vore els palillos ni el tabal.

Home, xiques no n'hi haurien tantes, no?

[Filla] Som quatre xiques i un xic.

Però xiques que tocaren, que anaren per ahí fent provessons i coses...

[Filla] No, no.

Elles ja anaven a tocar la Batalla de Flors. Pues tots els anys eixia. I la meua Rosita portava el monyo molt llarg, era una rubieta molt mona. Esta és morena i aquella era rúbica. I tenia el monyo rúbic i molt llarg, i diu que anava un capellà en una carrossa i ella feia "només feia que

mirar-me, mamà, només feia que mirar-me! **[10 min.]** Que qué pelo llevava más bonito".
Perquè te...

[Filla] A aquell senyor li llamà l'atenció.

Li llamà l'atenció.

[Filla] Perquè una xica... una xica en la música. Claro, entonces tenia 7 o 8 anyets i ja anava a tocar i això era entonces...

Sí, aquella sí.

[Filla] I ixa primera Batalla de Flors que Rosita anà a tocar... els dolçainers que anaven que uno era -apart del pare- uno era... com li dien al dolçainer?

Al dolçainer?

[Filla] Juan Blasco.

Juan Blasco. Juan Blasco que estava a la porta de la Llonja. Quan retiraven algun ninot que no l'havien de cremar, els portaven a la Llonja. I clar, com se coneixien pues el meu home feia "Rosita, anem a vore els ninots". Mos deixava entrar debaes aquell.

Entonces aprendrien en casa? Se ho passarien uns a atres.

Claro.

[Filla] I mon pare no era dolçainer de solfa, perquè d'això tampoc, era més d'oït. I de fet el meu cunyat que no era de sang de dolçaina, per dir-ho aixina, volgué dependre a tocar la dolçaina. I s'empenyà en tocar i mon pare li dia "ai, tu fiques molta voluntat però no seràs mai dolçainer", perquè no tenia oït.

A més ací el Musical sempre ha tingut... una institució.

[Filla] Sí, a més en el Musical... un dels que fundaren el Musical qui va ser?

Que fundaren la Música voldràs dir. Pues un tal... m'auelo Dionisio, l'auelo Leonardo -que era el meu sogre, però jo el coneguí-. Qui més te diré, els Caragols...

[Filla] Dotze n'hi haven, no mare? Dotze varen ser els que...

A muntó n'hi haven. Els que formaren la Música.

[Filla] És que el Musical en teoria ara fa el Centenari. Ma mare ne té 98 i el Musical... I m'abuelo ja era dels que montaren una xarangueta de la Música, sí.

I ells continuaren i mira.

[Filla] I de l'abuelo Paco, de ton pare, conte-los algo.

Mon pare era cantaor d'albaes, de valencianes.

[Filla] És que este xic porta ací una foto, mare, de quan se montà la xaranga que montaren l'auelo Leonardo i tots... Dionisio...

Dionisio... el tío Pepe el que me tragué a mi a dir versos. Te'n recordes? Pepe li dien. Eren molt amics de uns tios meus. No tenien família i ací quan ve la... quan venia la Pasqua -ara ja no se fa-.

[Filla] Sí, sí que se fa tots els anys, mare, menys este any que ha hagut el bitxito. Encà se fa.

Pues això. Encà se fa.

Jo no la sé tota la cançó, però cantaven: *Caragol, caragol i taleca, / són els jefes de la Musiqueta*. Jo això encà no havia nascut.

Perquè el meu home i el meu cunyat en ixe grupo no estan, eren xiquets encara. I el meu sogre tingué tamé xiques, tot eren xiques.

Les xiques en la Música antes no anaven.

No s'estilava. No s'estilava. Encà se burlaven. Encà se burlaven, antes encà se burlaven. Jo tenia una tia, ma tia Maria... ma tia Maria deprenqué... una tia meua, filla de m'auelo, deprenqué solfa. Però se veu que se burlarien o què sé jo i... no, que entonces això no s'estilava i no se podia tampoc. Érem tots pobres.

[Filla] Hala, mare, conte algo de l'auelo Paco!

Ui, de l'auelo Paco, era rajoler. Sí. Deprenqué primer, jovenet jovenet, a fer atovons. **[15 min.]** Estan les fàbriques ahí dalt.

Clar, ací és zona de... sí, sí, de rajolars.

De rajolars. Però quan pogué se ficà, se col·locà en la fàbrica.

En la Jutera.

En la Jutera. Después tamé parà... en la de Vinalesa tamé treballà. Però vamos, acabà molt prompte, sempre estava mal. Estava mal de l'estòmago i... mira.

[Filla] I què dien de la veu de l'auelo Paco? Hi havien persones que dien... de la veu de l'auelo Paco què dien?

Dos cantaors que anaven més dien “què llàstima de veu que se pedrà”. És que no sabia llegir. A d’ell li ho tenien que dir tot. A d’ell li ho tenien que dir, al no saber llegir pues dien les persones... que què llàstima de veu que se va pedre. Claro. Mal de l’estómag tothora. L’ofici: a fer atovons. Pues aixina passà. Només se’n recordava... Tu te’n recordes de Batiste el Drapero, el que venia plats? Deia “xiqueta, xiqueta, quan me’n recorde quan te veig! Me’n recorde molt de t’auelo que mos feia resar a Santa Bàrbera quan tronava!” [risses]. Tronava i plovia i ja estaven totes les rajoles llançades a pedre. És que... I ells aclamaven a Santa Bàrbera. “Jo resava, i me contestaven tots! -Pues molt bé, tio Batiste, molt bé”. Així era. Aixina se passava la vida entonces. Molt lletja. Pa postres... diu, hala, la Guerra. Tres anys de guerra.

Bueno, ací no se va patir molt la guerra, no? Vull dir...

Que no se va patir!

Ací no va arribar el Front, no van haver bombardejos.

Ací sí. Bombardeos de mar.

[Filla] I quan venia la Pava...

I quan venia la Pava... Sí. La Pava en Massamagrell caigué una casa, la tiraren. Quan baixem del tren, ixa miqueta que fa d’això... ahí caigué una bomba.

[Filla] I después quan venia la Pava, què fèieu? A on se n’anaveu?

A on se n’anàvem? Ma mare se ficava baix del llit. Baix del llit i n’acabant no podia eixir. I no estava molt grossa, no estava molt grossa, no.

[Filla] Pac a Vinalesa no n’hi havia un refúgio o algo aixina? Me pareix que contava vosté.

No. Pac a Vinalesa no. A Vinalesa anàvem... Jo t’explique. Mos agarrà por i ma mare, la mare d’una amiga meua, la meua amiga i el meu germà -que el meu germà ja anava a València amb el tío cristalero-, i se n’anàvem a la Lloma que díem. Coneix la Lloma, no?

Sí, sí.

Que hi havia una casseta del tío Corretger. I se n’anàvem totes les nits quan eixíem a les cinc de la vesprà, un hora caminant a peu. Però a les huit ja havíem d’estar en la fàbrica [*la Jutera*]. Hala, alçat matí i vés-te’n a la fàbrica. Después ja quan s’acabà la guerra... mosatros ja començarem, per lo menos les de la meua edat, ja començarem a les quatre del matí, a les quatre i mitja havíem d’estar treballant ja. I el atre turno entrava a la una i eixia a les nou i mitja. I ixa és la meua vida, de poca cosa. Treballar.

Bueno, les dones han treballat sempre, han treballat moltíssim. Sa mare tamé treballaria...

Ma mare tamé treballava en Vinalesa. En la fàbrica de Vinalesa que esta encà no estava, però a esta ma mare no aplegà a anar perquè treballava en Vinalesa. **[20 min.]** Se montaren primer les de Vinalesa.

[Filla] I quan l’auela estava en estado i era hora de parir què feia? A on se’n venia?

Què?

[Filla] L’auela Rosa, ta mare, quan vos tenia que tindre a vosté i al tio Paquito què dia? Pac a Foios!

Sí. Mon pare estava treballant de nit... Estava treballant mon pare de nit, pues no podia acompanyar-la. No hi havien telèfonos ni hi havia res. I se n'anava a casa un amic que era forner, Cándido li dien, que han sigut forn timers tota la vida que aquell tamé se casà amb una xica d'ací de Foios i eren elles amigues. I... a les dos del matí: "Cándido! Crida a la teua germana que es fique a la pala i acompanya'm. -A on vas? -Diu: A Foios, que jo no vull que siguen d'ací". No volia que forem de Vinalesa, que no, que no i que no. Ah, no, jo no ho he volgut mai, eh. Jo... combregà el meu germà i a poco ma mare me mata en una palisa, perquè no volia anar.

[Filla] No volia anar a Vinalesa. Que si les vinaleseres s'enteren... Que tenim moltes amigues vinaleseres.

[Gendre] Jo sóc de Vinalesa!

Ell és de Vinalesa.

[Gendre] Del mateix carrer de son pare.

[Filla] M'abuelo nasqué en el matadero de Vinalesa, que ara té com una plaça molt xula.

Està la ermita ara.

[Gendre] Tu has estat en la ermita?

Sí.

[Gendre] En el mateix carrer Santa Bàrbara.

I ara diu que volen fer-la un poquet... que estarà caiguent-se.

[Filla] No, està molt bé, mare. Està nova. Ja ho arreglaren, arreglaren la plaça i ja està en condicions. Està la ermita.

Me'n recorde del veterinari que venia, era de Meliana. Don Vitoriano... ai, no me'n recorde.

Se'n recorda del veterinari!

Del veterinari. És que era un senyor que mos volia molt, sí. Ma mare criava polls i això i quan estaven ja més boniquets els enduia pa la dona del veterinari.

Sí, sí. Se feien regals, clar.

[Filla] Com la gent no tenia un duro.

I tamé cobrarien poc.

I mira.

Entonces ací en la guerra no hi havia refúgio?

Ací en la... No. No. En certes cases sí.

Eren privats.

Privats. Ací el que no pagava no entrava [risses]. El que no pagava no entrava. Però jo mai... mai mos passà això perquè com ho sabies... Primer havien d'entrar els que pagaven... Mosatros no. I mira, la guerra fou molt lletja, molt lletja. Molt lletja!

[Filla] Com dia este home de Vinalesa que dia... "tot està ahí". Què dia? Estem diguent que el que no tenia diners no anava al... i què dia este home, el de Vinalesa, què dia?

Ah, dia. Mira "el Nostre Senyor, la Mare de Déu i la hòstia consagrà, tot està ahí, tot està ahí". Aixina era. Tots eren beatos i tot eren pecats.

[Filla] Ara no és pecat res, eh, mare?

Ara res. Ara jo m'horroritze de vore la tele. No m'agrà. Jo me'n vaig a dormir antes d'hora perquè no m'agrà.

Volíem preguntar-li...

Dime.

... tirant arrere, com feien la comunió? Se'n recorda? Qui els feia el trage, per exemple. Se'n recorda?

Jo sí. Pues a mi me'l feu una senyora de València. No, era madrilenya!, però casà en València. **[25 min.]** I jo tenia una germana de m'auela Rosa, de m'auela, que estava en una porteria i es veu que tant agarraren l'amistat de... com si foren família, hi havia molta amistat amb ella. I me feu... Per dalt. Crec que no el tinc.

[Filla] Sí que el té, mare. El trage de la comunió el té ací.

No sé si el tinc o ha parat al caixó de l'horta.

I ixa senyora era modista. Les madrilenyes si pilles alguna modista... cusen molt bé. Perquè totes... allí lo únic que hi ha en Madrid crec que són modistes.

És molt bonico [el trage de comunió].

Tat que sí? Ací en València no tant perquè n'hi han atres coses.+

Ací en Foios tamé hi hauria dona que cosiria.

Sí. Sí. Hi hava una que no era d'ací, era de Massanassa, Doña Asunción. I mestre... Don Ricardo, que tenim un carrer de Don Ricardo.

Exacte, n'hi ha un carrer.

I una placeta de Doña Luisa Ferrandis. Per ahí raere, per allà, una placeta de Doña Luisa Ferrandis. Ho varen reclamar... les mateixes alumnes ho reclamaren, que volien el nom de Doña Luisa.

I a on feien el convit? Hi havia convit?

No hi havia convit. Ací no hi havia res.

Era la comunió i a casa?

Ah, sí. Comunió i a casa. Cada u... el que tenia una tassa de xocolate... sort que tenia! Jo no sé el que prenguí perquè no volies emborratxar-te... Tenies por.

Els carrers eren de terra, era tot...

Tot terra. Hi havien uns clots que pa què.

Clar, molt de fang.

Fang.

Quan anaven mudats com s'aclarien? Quan anaven mudaes?

Ai, pues anàvem per la cera com podíem.

Mira, a muntó s'ha passat, a muntó.

I pa festejar amb els xics? Pa xarrar amb els xics a on anaven?

Pa xarrar amb els xics?

Pa festejar o pa conèixer els xics a on s'anava?

Jo no coneixia a ningú. Més que ma mare m'enviava a comprar quan venia jo de ca els meus tios, pues m'enviava a comprar i jo en compte d'anar per davant pegava per un atre carrer, per raere. I a remat un dia diu "xica, tu per a on vas a la plaça? -Jo dic: jo per raere. -I diu: per què. -Dic: per què? Perquè ahí està la barberia i està ple de hòmens i jo no sé lo que me diuen que jo passe avant i per ahí no me dóna la gana de passar, jo no sé lo que me diuen". Jo no sabia lo que era un piropo, jo no sabia lo que era. Lo que era un piropo jo no sabia lo que era. I jo me n'anava per raere que no me veia ningú.

Però hem patit a muntó, de tot. De tot se va patir.

I el trage de boda? Se'n recorda a on li'l van fer?

La mateixa.

La mateixa encara. Ah, pues.

Se'n vingué.

[Filla] Però se casà de dol.

Se casaven de negre.

[Filla] Sí. I a les sis del matí. El colgant d'una cunyà, veritat? De la tia Amparito.

I els pendientes de l'atra cunyà [risses].

[Filla] Els pendientes de l'atra cunyà... Claro, antes era atra cosa, no se podia. Conte tamé, mare, quan no n'hi havia xavos, el pare en el seu quarto que teníem en el ropero i baix d'un esquillotet [?], sempre li dia "Rosita, no me toques ixos diners per l'amor de Déu que és pa quan vinga el maquiniste de madera, pagar". I vosté quan no tenia i tenia que anar a comprar què feia? Eixia al taller i què feia? Li cantava una cançoneta.

Ah, quan me n'havia d'anar a comprar cantava lo que... lo que fora. **[30 min.]** "Si tú no tienes dinero / yo no tengo dos reales, / qué vamos a hacer los dos con tan grandes capitales". Això era quan me n'havia d'anar a comprar.

[Filla] I mon pare ja sabia lo que volia.

Ara me deixava allí... "que té que vindre Fulano, paga ixa lletra. -I jo feia: jo no estaré, me'n vaig. -Pues vaig a dir-li-ho a Llorenç". Llorenç era un xic que treballà en el taller molts anys i molt bona persona. Molt. Jo li feia "Llorenç, vine, mira, ahí en ixe rinconet... -perquè jo en

tenia dos dormint en el meu quarto- ahí en ixe rinconet estan ixos dinés i el recibo, pagueu-vo si jo no he vingut encara". Pues Llorenç me feia ixe favor. Aixina hem anat passant, patint molt.

Ja, ja. Treballant tota la vida.

Treballar tota la vida. Treballar no és pecat. Pa què. S'ha de treballar, el que no treballa per un puesto treballa per un atre.

L'aixovar se'l feien en casa?

Ai, l'aixovar... [risses].

[Filla] De dot què tenia, mare? Què tenia de dot. Pa quan se casà, quin dot tenia?

Quin dot tenia? Llençols... molt poquet. Molt poquet. Pues mira, lo que aguardà una tia que no tenia família i estava ma mare amb ella. I tenia dot, dot que diuen. I tot lo més bé que això pues ma mare anava rebalsant-ho, rebalsant-ho pa poder jo tindre...

[Filla] Que ahí dalt encà tinc jo els llençols de llenç.

Són de llenç.

[Filla] Que te pots morir.

Ah! Un cubertor que se feu ma mare. M'auela, la mare de ma mare, que va ser tindre a ma mare i m'auela morir-se enseguida. I m'auelo pobret diu que estava acovardat, només tenia ixa, la primera. I después ja se casà i tinguí tamé quatre xiques davant i un xic raere. I... ah, i l'any que l'acabà [la dot].

[Filla] I com el feu?

A la luz del candil. Però ole el cobertor. Mira si el feu gran, que antes feien els llits molt grans, que ma mare en tallà un tros. Sí, i feia tapetitos. Tapetitos. De punt de ganxo... i de calça. Ma mare era molt sabuda. Jo no.

I después va fer aixovars pa totes les filles?

Ui, claro, el que puguí.

Clar, tot en casa cosint.

Claro.

[Filla] No, vam comprar... el nostre dot d'a on el compràrem?

A on estava Alejandro.

[Filla] I com es dia ixa tenda?

Ai, com se dia.

[Filla] En la plaça de la Reina.

En la plaça de la Reina hi havia un...

[Filla] Una tenda de tota la vida.

De tota la vida.

[Filla] Almacenes España i la Botiga dels Pardalets.

Sí senyora.

[Filla] Perquè a on està ara... en la plaça de la Reina, ara totes les coses de menjar i tot, estava la Ferreteria Gabriel que mon pare anava allí a comprar i al costat...

La ferreteria, ferreteria.

[Filla] ... és lo que seria Almacenes España. I la Botiga dels Pardalets pel motiu que n'hi havia al mig una columna que estava plena de pardalets. I entones... jo vaig escomençar a anar, jo vaig anar des de que tenia 15 anys, per una pasqua i aquí estamos, i entones el dot el comprava d'allí. Comprava peces a Alejandro Callado. I ma tia Elvireta, la germana de mon pare, és la que mos feu els dibuixets i bordava...

La major que bordava.

[Filla] I aixina mos feu el dot.

Clar, ací anirien a llavar a la sèquia suppose, no?

A rentar a la sèquia, sí senyor, a la Fila. **[35 min.]** Jo vivia enfront de la Fila.

Bueno, encara com.

Sí senyor. Perquè... tocotóc, tocotóc, tocotóc... una bombeta.

Clar, ací no es van fer llavaor ni res, tenint la sèquia ahí.

No, no. Ací no hi havia llavaor, no hi havia res. Ací no hi havia res!

[Filla] Ne tinguérem una, mare, vivint encara en el taller.

Ah, mosatros sí.

[Filla] Ella aigua corrent, a vore, teníem un veïnat que eren quasi tots família, totes les cases eren cosins germans, tots. Era una ferreria... o siga, la mitat eren cosins germans de s'auelo, germans. I la tia Amparito quan li dia "Rosita, vine a rentar ací" que era de bomba. Ixe dia li eixia la loteria que no anava a llavar.

No, grifo. Grifo ja, grifo.

[Filla] Ah, ella ja tenia grifo?

Ella ja tenia grifo. És que l'home era fontanero, bueno, d'ixe ram. Fontanero.

[Filla] El pare mos comprà una llavaora que era una pica de granito, era curiós, que tenia raere un motoret i ahí llavaves, después la rentaves en la sèquia. Se'n recorda que la teníem allí en el vàter?

Sí.

[Filla] Dutxa no n'hi havia.

Ai, dutxa! Una safa.

[Filla] I a la pica de la cuina.

Però se llavàvem. Elles no han eixit mai en la cara bruta, no. En res.

Bueno, i pastar el pa en casa i tot això tamé ho ha conegut vosté, clar. Pastar el pa en casa.

Pastar? Sí!, mare meua, ja ho crec. Sí. Jo pastava i quan me n'anava a la fàbrica li dia a ma mare "mare, ja li he fengut, cride al xic no siga que se faça massa". I jo me n'anava a treballar a les quatre. A les quatre i mitja havíem d'estar en la fàbrica ja. I ma mare s'alçava i fenyia. I enviava al meu germà, perquè tamé se posà un poquet molt delicà, els poquets... el poquet de temps que visqué. Se posà molt delicà i anava el meu germà i duia la posta al forn i el forner ja ho sabia que... anàvem amb Luisa, que era de Meliana el home. I quan estava bo l'arreglaven i el tapaven i au. I anava ma mare a arreglar-lo. Quan se podia, que se'n tenia de farina! Que això no era sempre.

Claro, después de guerra un desastre.

Això no era sempre. Jo agarrí la martingala: "hui te pague a tu". A casa. "Ara, senyor, qui me toca ara? Ara me toca Fulana. Pues a Fulana".

[Filla] Ara [inintel·ligible] i amb uns cèntims, gràcies a Déu.

Sí. I clar, havies de tindre en compte a qui anaves enredrant, però jo no he enganyat mai a ningú.

[Filla] I en la farmàcia, mare, a on s'empenyava.

I en la farmàcia. En la farmàcia si visquera Ricardo t'ho diria. "Ojito que no visgués a comprar-me a mi. Ojito que no vingues".

[Filla] Tenia una llibreta i anava pagant-ho.

Gràcies a déu poden anar tots en la cara ben alta.

[Gendre] Açò ho he conegut jo, auela.

Ho has conegut?

[Filla] Nosaltres és que mon pare tota la faena que li han donat totes les tendes de fuster, que a m'abuelo ja li donaven, que m'abuelo tamé era fuster, pues... "Rosita, esta setmana toca anar a comprar a ca Xurro", per dir algo. Pues ixa setmana allí. A l'atra setmana toca al carrer Bessones, l'atra setmana... O siga que ell tot els que li donaven faena totes les setmanes anava a comprar lo que...

Sí. Anava rodant rodant el poble.

[Filla] I después, mare, quan anava a ca el Salcedo, ca Vicentet el Salcedo; és que ella vivia en el carrer de Colón. No és això, mare?

Número 1.

[Filla] Sí senyora. I anava a ca la tia Regina a fer faenes.

I a ca l'abuela Coca. Sí, la tia Amparo tenia la matança del porc, digam, que antes això qui podia... Tenien molta terra. La que tenia que anar a fregar: Rosita.

Però vosté seguia treballant.

Sí, sí. Jo mentre la fàbrica si era de matí no podia anar **[40 min.]** perquè de repent per poc que t'entretenies ja era la una pa anar a la fàbrica, però si era la setmana al contrari pues hasta quin hora la nit. Me ficava jo dins de la caldera, conque mira com era.

[Filla] Però s'ha anat avant i, escolta...

Bueno...

[Filla] Después tamé ho ha tingut bonico, mare.

Molt bonico ho he tingut tot. I ho tinc. Ho tinc millor, ara sí que estic bé.

[Gendre] Ara és la reina.

La reina. Perquè no guise. Ni faig res.

I anar a la Jutera li agradava? Hi havia bon ambient? Li agradava treballar en la Jutera?

Ui, claro. No tenia més remei més que anar a treballar.

Però hi havia bon ambient? Anaven a gust?

Sí, sí. Companyeres que... a mi me se n'ha mort una en Meliana ara. Se va morir la meua companyera Carmen. I de Museros, de Massalfassar, de la Creu... de tots ixos pobles. De València tamé ne venien.

[Filla] És que era molt important esta jutera.

Era molt important Hugo Bacharach. Hugo Bacharach portava... tenia...

[Filla] Era una jutera era molt important, molt important.

Sí, a nivell europeu.

[Filla] Sí, treballava moltíssima gent de tot el alreedor.

I después ja ne montaren una en Vinalesa i se n'anaren. I totes les de la edat meua, de 14 anys, entràvem totes. Una quadrilla que pa que.

I a Hugo Bacharach vosté el va conèixer?

A don Hugo no.

No venia per ací?

Si venia no sé, jo no el vaig vore mai. Ací estaven encarregats, encarregats. I mira.

I festes? Festera sí que ha sigut?

Festera? Ah, com? De les que van amb teja i tot això?

Sí, festera, organitzant.

[Filla] Festera, festera. Vosté ha fet alguna festa, mare?

Jo no n'he fet cap. Ni una. Ni una. Només estava apuntà a la Mare de Déu del Carmen i encara que m'hagueren tret no la podia fer. Jo no.

[Filla] Però mosatros sí que la férem, la Mare de Déu del Carmen.

Vosaltros sí que la féreu, però jo no. Lo que te passà a tu.

[Filla] A mi què me passà?

Ai, pues una mala pata. Sempre venia mon pare, aplegava justet a l'hora quan ja les tenia arreglaetes i les acompanyava a escola. Tenia que crubar la plaça i un camí. I va i un dia de tants ella diu que un atra xiqueta li dia "t'he de pegar, t'he de pegar" i fugint i fugint i fugint-li se solta de la mà de la major i me se fica baix d'un camió, però baix del camió, eh? Que el tio Vicentico s'agarrava el cap. El home d'una cosina del meu home feia "senyor, ai, com eixirà d'ací, Maria Santíssima". I son pare feu uns bolsets de madera, ja veus, a lo que aplegàvem. De madera les feu un bolso a cada una. I allà quan Déu vol se la veuen aixina, ale ale ale ale, gràcies a Déu no li passà res.

[Filla] Tenia 5 o 6 anyets.

Aquell pobre home estigué tot el sant dia a tothora tocant el telèfono. Que com estava la xica, i que com estava. "Està bé, està bé, no patisca".

[Filla] Entonces una dona del poble diu "Rosita, demà és la Ma'u del Carme, que facen la festa de la Ma'u del Carme" i la férem només els de casa. Tres germanes i... la cunyà d'ella, però ella diu que no volia eixir de festera.

Jo no.

[Filla] Ella tot això de vestir-se i de fer [inintel·ligible]... Ella ha sigut sempre la de raere.

Home, perquè festa en casa... tots músics...

[Filla] Però ella no, ella no.

Jo no.

Vosté no participava de tanta festa.

[Filla] Participava però a la fregà, al dinar... a fer, a fer, a fer, però no a ser la protagonista.

No, no, no, jo no he eixit mai.

[Filla] A ella no li ha agradat tot això, vaja. **[45 min.]** I en la família i molt de festa, sí, sí, i ella a tot, ella a tot, lo que passa és que ella, lo que és ella, tirar-se avant no ho ha fet mai.

De xicoteta, en ixe això que hi ha queestic ahí, déiem un vers el dia de Pasqua, eh? I me'n recorde que una cunyà de la mare de la que ha vingut -la tia Nati-, volia que me traguera el vers un senyor de València. I "Mira, Nati, a mi no me vingues amb ixes coses; allí no n'hi ha una [perra], n'hi han molts pa menjar. Aixina és que jo trauré lo que sabré".

[Filla] Però això va ser, mare, pa mi. El de vosté...

El meu me'l tragué... com t'ho diré? El sogre de la que ha vingut. O la sogra, la sogra. Érem veïnat, n'hi havia molta amistat i a mi me volien molt allí. Eren tot xiques i no... Una xiqueta, jo anava a dur-los aigua de la font, jo pal servici. I ma mare tota apurà diu: "Jo què faig, Carmen? -Diu: Tranquil-la, vaig a atrevir-me". I la tia Carmen alcomençà.... que l'ha trobat ara...

[Filla] Que encà se'n recorda d'amuntó **trossos del vers...**

Ai, molt poquets. "Oh Señora y Madre Mía, Reina de los cantares...", què més? És que són molts anys! És que són mots anys! És en ixa queestic amb el sombrero.

[Filla] Ahí què tenia vosté, mare? Set o huit anyets?

Què va! Menos.

[Filla] Jo als set anys, i me'l tragué la mare de la meua cosina, de la meua tia que tenia 99 anys.

Vos buscàveu una persona que vos fera...

[Filla] Ma tia, de tradició de tota la vida, aixina com la meua germana s'ha dedicat a tot açò, ma tia ha segut... una dona molt assessorà i molt d'això, i el poble per aquell entonces... "Morena, la xiqueta ha d'eixir a dir versos. -Vinga, va", pues ella tututum tututum... I a mi m'ho tragué ella.

Vostés patirien tot allò del estraperlo i tot allò, no?

No. Clar que arribava l'estraperlo: qui tenia animals, tenia ous, i feien cànvits, d'arròs, de sucre, de lo que fóra. No, mosatros no. Si tenies quatre gallinetes gràcies que te sobrava sempre una miquiua i menjaven els animalets. Però no ha segut casa de criar molts animals.

[Filla] Ha sigut una família molt pobra.

No eren llauradors que tingueren terra.

No. Lo que passa és que ma mare se guanyava moltes voluntats tamé, era molt sabuda. Que si fa un gersé a esta, si li'n fa u a un atra... Molt sabuda, ma mare molt sabuda. Jo no. Sentà damunt del llit, ma mare ale ale ale... S'alçava tots els dies, s'arreglava... se llavava i s'arreglava... atra vegà al llit. Mos tocava aixina. Però aixina com jo n'hi haven un fum, eh? Amb la meua edat érem un fum, que entràvem el mateix dia com aquell que diu en la fàbrica.

I en el temps lliure què feien? Quan no treballaven, com se distraïen?

[50 min.] Com se distraïem? Pues jo era una de les que volia fer com ma mare: "ensenye'm, mare, a fer punt de ganxo". Vale. Ara hui un atra cosa, pues un atra cosa. Cada dia anava ensenyant-me una cosa. A última hora: "mare, ensenye'm a ficar este pedaç", i feia: "a mi ningú m'ha ensenyat, aixina és que apanyat com pugues". Pues me tenia que calfar el cap.

[Filla] Com en el mocoquito, que li pegaves voltes als drapets.

Sí que anirien al cine i anirien a puestos, no?

No. Jo anava al cine, a la porta del cine. Siguent mitjaneta. I entrà un tio meu amb brusa, i al costat de la nóvia, però jo m'enredrava amb la brusa i pac a dins. Però hi havia una auela que era l'ama, la mare del tio Panots, la dona del tio Panots, i oi si te pillaven! Ai si te pillaven! I después festejant no hem pogut anar al cine. No hem tingut dinés pa poder anar al cine.

[Filla] Quan hem anat alguna vegà al cine per què era?

Ai, perquè ton pare ha fet algun remendo, alguna faena. Pues no li pagaven i entràem tots.

[Filla] Què féiem mosatros? La major, Rosita, què féiem mosatros?

Elles entraven a totes les amigues. I al remat un dia li diu el de la porta: "a vore, fiqueu-se ahí totes en fila. Com te diuen a tu?", clar, contesta aquella, la que era més... "Jo Rosita Xirivella. - Jo María Luisa Xirivella". Ara ve la del costat: "Jo...". Conforme anaven entrant anaven donant els noms. "Ala, pues vosatros aneu a casa i demaneu dinés pa l'entrà" [risses]. Elles no però vosatros sí.

I què feia amb el nóvio, a passeio amunt i avall?

Ui, a passeio amunt i avall. Claro.

[Filla] Conte quan venien a ca la tia Guadalupe, que el pare se disfressava i li feien creure a la tia Guadalupe que havien vingut els de Barcelona.

Ui, pues la família mateixa féiem quatre tontaes.

[Filla] I mon pare se disfressava, li ficaven una piel d'estes i li dien "hala, va, vés a ca la tia Guadalupe", que era la germana de m'auela. I entonces dien "hala, que ha vingut la nena de Barcelona, que ha vingut la nena", mon pare se feia passar per la cosina de Barcelona, i ixé dia pues tenien festa. Això era les vespraes que estaven festejant. Después, conte-los quan se casareu, vosté i el pare que anàreu a dinar un dia; vosté què demanà?

A sopar. Jo un ou dixat caure i quereguilles. Lo de sempre. Pal pobre era això. Ah, i el que es menjava un ou...

[Filla] I després quan estava en Estivella i això amb els tios de Sagunto, que eren d'una família apoderà, entones, molt apoderà, i era la niñera de les cosines, què vos passà que anàreu un dia a dinar de restaurant...

De restaurant. Pues que era el cumpleaños de ma tia la vella, i tamé venia, claro. I a la que estem allí en el dinar pues bueno, que si açò i si d'allò, [55 min.] i jo menjant, tira-li. Però hi ha un moment que me diu: "¿quieres café? -I jo: no, yo no quiero café", perquè si alpegue a pendre'm el café... Però igual va sortir.

[Filla] Li feien: "Rosita, tu menja, filla, tu menja, tu menja..."

"Mira que ho hem de pagar, açò ho hem de pagar, aixina que tu menja-t'ho tot". I jo "menja-t'ho tot". I tant se veu que li fiquí jo a ixé cos que de moment m'entrà una miqueta... I jo digo aixina: "Oi, mare, mare, mare, jo què faig?". I per tots els puestos. Me'n recorde, eh?, és que me'n recorde, que m'eixia tot el menjar que havia ficat. Ai!

[Filla] ... no tenia pa menjar. I aquell dia de restaurant, amb gambes, de tot: "Tu menja, Rosita, tu menja", i ella tot pac a dins, tot pac a dins...

Entonces anava qui anava, a un restaurant, eh?. Vingué l'amo del restaurant enseguideta: "No te preocupes cariño, no pasa nada. Nada, nada te tiene que pasar". Enseguideta me feren aigua d'azahar, no sé què, si sé más ni menos, i vamos, allí desocupí de tot i au [risses].

I això li ho pagaven clar, li ho pagarien.

Ma tia, claro.

[Filla] Eren cosins de l'auelo i cosins de l'auela, per les dos bandes (...) però ella era la neboda d'un cosí germà. O siga que tampoc era un família tan família, però necessitaven una ninyereta i "pues mira, aixina se'n ve Rosita", hasta hasta que l'auela Rosa, ta mare, diu "mira, hasta ací, ella se'n ve a casa ja", no volia que estiguera. No va ser aixina, mare? Ta mare què digué? Que ja estava bé, no?, d'estar... Volia que estiguera ací.

Jo venia a vore a ma mare i a la família. Venia. Bueno, estava pues un parell de dies o tres. Ja m'havia dut ma mare, i quan baixava pues clar, a la que ja s'acostava la d'això d'anar-me'n pues jo no volia anar. Sí que volia anar, per els xiquets. M'agradaven els xiquets, eren xicotets, i n'hi haven quatre, i... Però jo el recel allà. El recel allà. Encara ara hi han viatges que estic ensomiant, ensómie als meus, al meu Alejandro, que és el fill d'esta, sempre ahí clavat. I moltes vegaes: "Ai, que el xic cau, que el xic cau. Mare, que el xic cau".

Pues per l'estil que jo totes les de la meua edat... S'anjuntàrem mares i filles treballant en l'almacén de taronja.

En l'almacén de taronja tamé, clar.

Mares i filles, antes de tindre la edat.

N'hi hava un almacén de taronja, no, mare?

Dos. Però en el que jo anava era un home molt compassiu i se feia molt en el... Saorí, li dien; Vicente Saorí. I se planyia molt dels pobres. Molt. I anàvem totes, mares i filles treballant.

Entonces encara treballaven en terra, o ja no?

Tenien una ja... hi havien triaores. Triaven les taronges. I totes les que triaven eren les bones i les passaven per una màquina. I després ja tenies a les encaixaores, jo era tiraora.

Vosté era tiraora.

Jo tiraora.

Les caixes ixes grans.

A ixes grans. Però les encaixaven conforme a totes col·locatets, eh?

Amb paperets, enrollaes tamé.

Sí, sí, sí... I les més boniques i les més bones [60 min.] les aguardaven pa la última tongà de damunt. Era bonico.

Mos han dit que hi havien xiquetes tiraores molt xicotetes.

Ai, molt xicotetes: jo una.

[Filla] Quants anys tenia, mare, entonces?

Quants anys? Tenia dotze anys o tretze.

[Filla] Si eren catorze per entrar en la Jutera, pues antes d'entrar a la Jutera va ser...

Antes era a la taronja. Mare meua!

A la Jutera es quan ja anàvem totes complits, hui, este mes o l'atre mes i tot això; i ja anaven col·locant. Però havies de tindre els catorze anys.

Sí, sí, anava tot legal ahí.

Mira, vides de tot.

[Gendre] ...molt popular en la contornà esta, eh? La dels "Borratxos de Gafaüt". Qui la canta?

La canta... atén-me: Rosa, Rosa la que és casà amb el Calo, me digué a mi un dia que la tragué son pare i son tio. Jo no els conec.

Ballant i tocant l'orgue se n'anirem a la mar
la quadrilla el bureo a fer-se un bon berenar
si algú mos té enveja i encà mos diu perduts
direm que som l'enveja del poble de Gafaüt, Gafaüt.

Però és que això jo me'n recorde que era molt xicoteta i jo me crií amb m'auela, amb la madrastra de m'auelo, i les meues ties, que m'auela tingué vários filles tamé; perquè enfront, eixint d'un carrer d'allà, enfront ahí nasquí jo, i...

...Per això de la cançó. Jo era molt xicoteta i en Vinalesa no tenia un atra això més que la quadrilla que eren tots los anys destinaven un dia pa anar a la mar. El que tenia animal de carro... de cotxe ningú, eh? Tots en un carro. I a mi m'arregaven en Foios. A mi m'arregaven i se n'anaven a la solta a les cinc del matí. I si no agarraven res pues igual té, la paella igual anava. I en el Xarco -el Xarco el tenim ahí, el coneixes?-, pues en el Xarco manaven a fer ja una paella. Si agarraven algo de la mar ho ficaven i si no agarraven res, pues lo que hi

havia [risses]. I jo me'n recorde d'això, i a mi m'arregaven en Foios i jo me n'anava amb els de Gafaüt, perquè jo Gafaüt no m'ha agradat mai [risses]. Mira, una tonteria.

[Gendre] En Gafaüt eren molt borratxos.

Ah, és que no te cregues, que l'auelo de Lupe, l'auelo de Vicente: "Rosita, a on vas? -I jo feia: a Gafaüt", i me deia aixina volent dir... dispreçant-ho: "A Gafaüt. -Òstia, a Gafaüt. No vages, que ahí estan tots borratxos! No vages!", i jo m'havia ficat això en el cap i jo no volia anar a Gafaüt.

[Filla] Mon pare tocava de oïdo. Mon pare tota la vida d'oït. I després de mon pare tenim una anècdota...

[Gendre] Un dia aní a Alaquàs... jo tenia un 600, i un dia els dugué a Alaquàs a tocar.

[Filla] No, a Lliria.

[Gendre] A Lliria no, era per allà, era Alaquàs o per allí... i total, aplegue jo, aparque el 600 i dic "bueno, ací m'espere a que toquen..."

[Filla] Ell i jo, mon pare i el germà que tocava amb mosatros (...).

[Gendre] ...quan abaixen del cotxe son pare diu: "els palillos". S'havia dixer els palillos.

[Filla] i jo, "pare, què fem? - tu no et preocupes filla, tranquil·la", me se desapareix, anà allí a un solar que n'hi havia, m'agarra dos canyetes, tacatac tacatac, i passa tota la provessó. I un senyor diu: "això sí que és tindre categoria, que sense instrument se toca" [risses].